NĚKOLIK POZNÁMEK K VÝVOJI A ZAMĚŘENÍ GERIATRICKÉHO (GERONTOLOGICKÉHO) OŠETŘOVATELSTVÍ

Several notes concerning the development and orientation of geriatric (gerontological) nursing

7: 200 - 398, 2005
ISSN 1212-4117

Darja Jarošová, Yvetta Vrublová, Bohdana Dušová

Ostravská univerzita v Ostravě, Zdravotně sociální fakulta, Ústav ošetřovatelství a managementu ve zdravotnictví

Summary

The contribution deals with the historical development of geriatric nursing under foreign as well as domestic conditions. It points out the still used imprecise terminology and describes three principal definitions of nursing elderly persons. It deals with the target and general scope of taking nursing care of elderly persons and with special education of nurses.

Key words: geriatric-gerontological nursing – development – terminology – activities and education of nurses

Souhrn

Príspevok sa zaoberá historickým vývojom geriatrického ošetrovateľstva v zahraničnom a domácom kontextu. Upozorňuje na dosud užívanou nepresnú terminológiu a popisuje tri základné definície ošetrovateľstva starých osôb. Zaoberá sa cieľom a obecnou náplňou ošetrovateľskej starostlivosti o seniorov a odborným vzdelávaním sestier.

Klíčová slova: geriatrické – gerontologické ošetrovateľstvo – vývoj – terminológia – činnosti a vzdelávanie sestier

Původ geriatrického ošetřovatelství má kořeny v Anglii a je spojován se jménem Florence Nightingalové. Její vize ošetřovatelství byla významně ovlivněna komunitně zaměřeným ošetřovatelstvím, které studovala na luteránské diakonii v Kaiserwerthu. Po návratu z krymské války založila v roce 1860 svoji vlastní ošetřovatelskou školu, ve které byly sestry vzdělávány v moderním ošetřovatelství. Nightingalová nepřipravovala sestry jen pro praxi v nemocnici, ale zdůrazňovala potřebu vzdělané sestry v terénu – v komunitním ošetřovatelství. Odlišovala „ošetřovatelství nemocných“ od „ošetřovatelství zdravých“ (Tomey, Alligood, 2002, s. 70). Zdůrazňovala, že snahou ošetřovatelství musí být podpora zdraví a prevence onemocnění, za důležité pro zdraví považovala vhodnou výživu, odpočinek a hygienu. Své absolventky vysílala do terénu nebo do ošetřoven pro chudé, aby pečovaly o chudé osoby a staré nemocné.

Další rozvoj geriatrického ošetřovatelství včetně odborné přípravy sestry je spjat především se Spojenými státy americkými. Již v roce 1925 byl v odborném časopise American Journal of Nur-

sing zveřejněn návrh na vytvoření specializace ošetřovatelské péče pro staré lidi. V roce 1940 byla v USA zprovozněna dvě vynikající centra pro geriatrickou péči - ošetřovatelský dům v Ohiu a Židovský dům pro staré v New Yorku. Krátce nato bylo v roce 1943 v American Journal of Nursing publikováno doporučení pro speciální studium sester pečujících o staré pacienty (geriatrické vzdělání). První specializace geriatrické sestry byla ustanovena Americkou asociací sester (ANA) v roce 1950. V roce 1966 vzniklo při Americké asociaci sester Oddělení geriatrického ošetřovatelství. O devět let později vyšlo první číslo odborného časopisu věnovaného problematice geriatrického ošetřovatelství – Journal of Gerontological Nursing, který vychází dodnes. Od počátku osmdesátých let minulého století se začíná vyučovat geriatrické ošetřovatelství na všech typech ošetřovatelských škol v USA podle odborných kurikul připravených v roce 1979 (Stanhope, Lancaster, 2004, s. 26).

V historickém kontextu ošetřovatelství starých lidí byly zformulovány tři základní definice:

- gerontické ošetřovatelství, které bylo definová-

no jako ošetrovatelská péče a služby starým lidem s cílem zajistit a zlepšit zdraví v nejvyšší možné míře a poskytnout pohodlí a péči v nejvyšší míře potřeby (Wold, 2004, s. 1). Již před padesáti lety vycházelo gerontické ošetrovatelství z toho, že starší lidé mají své individuální a specifické potřeby a potřebují jemnou, holistickou a komplexní ošetrovatelskou péči (Ebersole, Hess, Luggen, 2004, s. 4-6).

- geriatrické ošetrovatelství – ošetrovatelství orientující se primárně na nemocného starého člověka především v medicínském kontextu (Holland, McCurren, 2001, s. 45-46).
- gerontologické ošetrovatelství je speciální ošetrovatelství, které je zaměřeno na hodnocení zdraví a funkčního stavu starých lidí, na plánování a uskutečňování zdravotní péče a služeb podle rozpoznávaných potřeb a na vyhodnocení efektivnosti poskytnuté péče (Stanhope, Lancaster, 2004, s. 703). Specializuje se na péči o zdravé i nemocné staré lidi. Zahrnuje činnosti zaměřené na podporu a udržení zdraví, prevenci onemocnění, podporu sebepéče s cílem obnovení a udržení optimálních fyzických, psychických a sociálních funkcí.

V sedmdesátých letech probíhaly diskuze týkající se přejmenování ošetrovatelství seniorů na gerontologické ošetrovatelství a sestry na gerontologickou sestru, aby byla zohledněna komplexní péče o člověka v celém procesu stárnutí a nikoliv jen při onemocnění seniora. Ze studia zahraniční literatury je však patrné, že ve světě zatím neexistuje jednotně používaný název pro ošetrovatelství starých lidí. Například v USA jsou stále používány všechny tři termíny, v posledních letech převládá termín gerontologické ošetrovatelství. V České republice bylo do počátku devadesátých let pro sestru vykonávající návštěvní služby v rodinách seniorů používáno výhradně označení geriatrická sestra. Při srovnávání počtu citací podle zadaných klíčových slov v běžně užívaných databázích je v současné době na klíčové slovo „geriatric nursing“ k dispozici stonásobně více citací než na klíčové slovo „gerontologic nursing“.

V České republice až do roku 1990 neexistovala terénní služba domácí péče, geriatrické sestry proto pracovaly většinou v ambulancích obvodních lékařů. Součástí jejich praxe byla návštěvní služba v rodinách seniorů, kde vykonávaly vedle preventivní péče převážně ošetrovatelské činnosti dle ordinace lékaře. Pro tyto činnosti byly sestry připravovány ve dvouletém postgraduálním specializačním studiu ošetrovatelská péče v geriatrii. V nemocnicích byli senioři umísťováni spolu

s ostatními pacienty na standardních odděleních, což nevyžadovalo potřebu speciální přípravy sester v geriatrickém ošetrovatelství. Také v léčebnách dlouhodobě nemocných, kde senioři tvoří dodnes převážnou část pacientů, pracovaly většinou sestry bez specializačního studia. Podobná situace byla i v ostatních institucích pro seniory (domovy důchodců, penziony apod.).

V současné době získávají všeobecné sestry základní teoretické znalosti a praktické dovednosti v ošetrovatelství a ošetrovatelské péči o seniory již během bakalářského studia ve studijním programu ošetrovatelství nebo ve studiu na vyšších zdravotnických školách. V navazujícím magisterském studijním programu mohou dále studovat ošetrovatelství se zaměřením na péči o seniory - obor dlouhodobá péče o nemocné a obor ošetrovatelská péče v gerontologii. Rokem 2004 byla ukončena všechna dosavadní specializační postgraduální studia včetně ošetrovatelské péče v geriatrii zajišťované Národním centrem ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů v Brně (NCO NZO dříve IVD PZ). Podle zákona č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních, budou sestry získávat specializaci v deseti nově stanovených programech specializačního vzdělávání. Obor geriatrické ošetrovatelství v tomto znění již nebyl do zákona zahrnut. Sestry pečující o staré klienty/pacienty (geriatrická sestra není zákonem definována) tak mohou získávat specializaci komunitní sestry nebo sestry pro péči o pacienty ve vybraných klinických oborech.

Cílem jakékoliv gerontologické (geriatrické) péče včetně péče ošetrovatelské je zajistit všestrannou, vysoce odborně erudovanou a lidsky kultivovanou péči o staré nemocné (Haškovcová, 1991, s. 25). Sestry poskytují ošetrovatelskou péči starým zdravým a nemocným klientům v jejich vlastních domácnostech, v nemocnicích, v institucích dlouhodobé a specializované péče, v ordinacích praktických lékařů, v agenturách domácí péče. Zaměření jejich činností je různorodé a vychází z potřeb klienta: ošetrovatelka, edukátorka, manažerka, výzkumnice, konzultantka, obhájkyň práv nemocného, provozovatelka služeb. Postihnout roli sestry v péči o starého nemocného a zdravého člověka je obtížné, protože sestry pracují v různorodých podmínkách terénní, ambulantní a ústavní péče. Toto mnohostranné zaměření sesterských činností lze nazvat obecně jako komplex sesterských rolí (srov. Pacovský, 1990, s. 110).

Z hlediska náplně ošetrovatelské péče o seniory lze pak rozdělit činnosti sester do dvou velkých oblastí:

1. Základní ošetrovatelská péče je zaměřena především na uspokojování základních životních potřeb člověka, tj. péče o člověka a jeho prostředí a bývá prováděna zejména v domácím prostředí starého člověka nebo ve specializovaných institucích (např. ošetrovatelské domy, léčebny dlouhodobě nemocných). Základní ošetrovatelská péče nemusí být vždy poskytována odborníkem. Tato péče může být zajišťována také klientem samotným (sebepečí) nebo jeho blízkými osobami, rodinnými příslušníky, pečovatelkou. V posledních letech se odborníci přiklání k názoru (srov. Bártlová, 2002), že neformální laická péče vycházející z unikátních emocionálních, sociálních a morálních aspektů sociálního prostředí klienta, je nenahraditelná. Je založena na lidské blízkosti a na hlubokém a přímém vztahu se silnou motivací a případným morálním akcentem.
2. Odborná ošetrovatelská péče zahrnuje všechny odborné aktivity sester ošetřujících starého nemocného člověka. V této oblasti je již role sestry jedinečná a nezastupitelná. Cílem ošetrovatelské péče, která musí být prováděna s vysokou profesionalitou, je uspokojovat potřeby a vyřešit problémy seniora, jež se objevily v průběhu jeho onemocnění. Sestra je přitom součástí multidisciplinárního geriatrického týmu, jehož metody práce jsou vzhledem ke zvláštnostem chorob a problémů starých lidí specificky odlišné od odborných aktivit v jiných klinických oborech.

Většina starých lidí trpí chronickými chorobami, které omezují jejich aktivity denního života. Proto není možné u nich aplikovat tradiční definici zdraví podle Světové zdravotnické organizace. Vhodnější je pojímat zdraví seniora jako určitý stav psychiky a schopnost člověka žít a uspokojivě

„fungovat“ ve společnosti. Mezi hlavní cíle gerontologického ošetrovatelství tak patří maximalizace funkční nezávislosti, snižování nemocnosti, snižování úmrtnosti, podpora nebo zlepšení kvality života, podpora pozitivních změn chování.

LITERATURA

- Bártlová, S. 2002:** Sociologická problematika laické péče o seniory a nemocné. *Sestra* 12(10): 23-24.
- Ebersole, P., Hess, P., Luggen, A.S. 2004:** *Toward Healthy Aging: Human Needs and Nursing*. 6th ed. St. Luis: Mosby. 789 p.
- Haškovcová, H. 1991:** Psychologie starého člověka. In: Jedlička, V. a kol. *Praktická gerontologie*. 2. vyd. Brno: IDV PZ. 182 s.
- Holland, B., McCurren, C. 2001:** Health Promotion in Older Adults. In: Black, J., Hawks, J., Keene, A. (eds.) *Medical-Surgical Nursing: Clinical Management for Positive Outcomes I*. 6th ed. Philadelphia : WB. Saunders. 1260 p.
- Pacovský, V. 1990:** O stárnutí a stáří. 1. vyd. Praha: Avicenum. 136 s.
- Stanhope, M., Lancaster, J. 2004:** *Community and Public Health Nursing*. 6th ed. St. Louis: Mosby. 1129 p.
- Tomey, A.M., Alligood, M.R. 2002:** *Nursing Theorists and Their Work*. 5th ed. St. Louis Missouri: Mosby. 672 p.
- Wold, G., H. 2004:** *Basic Geriatric Nursing*. 3rd ed. St. Louis: Mosby. 331 p.
- Zákon č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činností souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních).**

*Darja Jarošová et al.
Darja.Jarosova@osu.cz*